

Калидвожаҳо: истеҳлок, бучет, фоида, муҳосибот, молия, андоз, ҳисобот, арзиши ибтидоӣ, воситаи асосӣ.

Воситаи асосӣ ин маҷмӯи ашёи моддии арзишӣ, ки чун воситаи меҳнат Ҳангоми истеҳсоли маҳсулот, иҷрои корҳо, расонидани ҳадамот ё ин ки барои идоракунии муассиса зиёда аз 12 моҳ дар истифода қарор доранд дохил мешавад.

Воситаҳои асосӣ мавриди истифодаи дуру дароз бо мурури замон фарсуда мегарданд. Фарсудашавӣ ин ҷараёни талафёбии хусусиятҳои ҷисмонӣ ва маънавии воситаҳои асосӣ мебошад.

Фарсудашавии ҷисмонӣ дар натиҷаи истифодаи дуру дарози объектҳои ғайриманқул, биноҳо ва таҷҳизотҳо ва таъсири омилҳои берунӣ ба амал меояд.

Фарсудашавии маънавӣ ин ҷараёне мебошад, ки тавассути рушди илм ва техника воситаҳои асосӣ тез-тез такмил ёфта, воситаҳои асосии қаблӣ ба талаботи замон мутобиқат намекунад.

Истеҳлок-ин раванди объективии иқтисодии тадриҷан подоши арзиши воситаҳои асосӣ дар давраи истифодаи онҳо дар истеҳсолот, бо мақсади азнавкунӣ то давраи ба охир расидани муҳлати истифодаи онҳо мебошад, ки аз фарсудашавии ҷисмонӣ ва маънавии объект вобастагӣ дорад.

Ба воситаҳои асосӣ бино ва иншоотҳо, мошинҳо, таҷҳизотҳои қуввадиҳанда ва корӣ, асбобу воситаҳои танзимкунӣ ва ченкунӣ, техникаи ҳисоббарор, воситаҳои нақлиёт, асбобу анҷоми муассиса, дарахтони бисёрсола, чорвои маҳсулдиҳанда ва ғайра дохил мешаванд.

Дар вақти баҳисобгирии воситаҳои асосӣ аз рӯи арзиши аввала, барқароркунӣ, ва бақиявӣ ба ҳисобгирифта мешавад. Арзиши аввала аз хароҷотҳои ҳақиқӣ барои сохтмон ё хариди воситаҳои асосӣ, хароҷотҳо оид ба дастрас кардан иборат аст. Арзиши барқароркунӣ арзишӣ тақрористеҳсолкунии воситаҳои асосӣ дар вақти аз нав нарх мондан аст, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида мешавад. Арзиши бақиявӣ ҳамчун фарқи байни арзиши аввала ва ҳурдашавии ҷамъшудаи воситаҳои асосӣ аст [4, с. 139-140].

Яке аз вазифаҳои асосии баҳисобгирии воситаҳои асосӣ ин сари вақт ҳисобкардани истеҳлок ва ба объектҳои колкулятсионӣ будани он мебошад.

Арзиши бақиявӣ ва муҳлати хизмати дорой бояд ба ҳадди ақал ба ҳар як санаи ҳисоботӣ дида баромада шавад. Истеҳлок ҳатто дар ҳолати барзиёдии арзиши ҳаққонӣ аз арзиши тавозунӣ эътироф карда мешавад, то он даме, ки арзиши бақиявии он аз арзиши тавозуниаш зиёд нашавад.

Таъмир ва хизматрасонии техникаи дорой тақозои истеҳлоки онро рад наменамояд. Баръакс, ҳолати баъзе дороиҳо метавонад на он қадар хуб дошта шавад ё таъмири ҷорӣ он барои мӯҳлат номуайян аз сабаби набудани маблағҳои бучетӣ ба таъхир гузошта мешавад. Агар сиёсати идоракунии дорой афзоиши фарсудашавиро мусоидат намояд, муҳлати фоидаоварии он бояд дида баромада шуда, ислоҳи мувофиқ дароварда мешавад. Арзиши истеҳлокшавандаи дороиҳо баъди тарҳи арзиши бақиявии он муайян карда мешавад.

Ҳисоби истеҳлоки ҷамъшуда ин ҳисоби таҳлили тасҳеҳкунандаи ҳисоби воситаҳои асосӣ мебошад. Зимни хариди воситаи асосӣ мӯҳлати хизмати муфиди дорой ва арзиши мавриди истеҳлоки он, ки дар оянда бар асоси системавӣ ба шакли хароҷот дар тӯли тамоми мӯҳлати истифодаи муфиди дорой тақсим мегардад, муайян карда мешавад. Баҳисобгирии истеҳлоки воситаи асосӣ аз лаҳзае оғоз меёбад, ки дорой барои истифода дастрас ва то аз тавозун хориҷ карда шудан, ҳатто агар он дар тӯли ин давра истифода нагардад, давом мекунад.

Замин ва биноҳо дороиҳо алоҳида буда, дар ҳолати хариди якҷояи онҳо аз якдигар ҷудо ба ҳисоб гирифта мешавад. Ба ғайр аз баъзе ҳолатҳо, масалан партовгоҳҳо ва майдончаҳои барои партов истифода шаванда, замин муҳлати маҳдуди истифодаи фоидаоварро надорад ва аз ин хотир истеҳлок ҳисоб карда намешавад [3]. Бино мӯҳлати маҳдуди истифодаи фоидаовар дошта он ҳамчун дорои истеҳлокшаванда ҳисоб карда мешавад.

Усулҳои маъмули истеҳлок ин усули оддӣ (росхата), усули камшавии бақия ва усули истеҳсолӣ мебошад.

Тибқи фармоиши Вазири молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 феввали соли 2014 № 24, Мутобиқи моддаи 8 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ», моддаи 30 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва бо мақсади ташаккули захираҳои дохилии сармоявии корхонаҳо, ки ба тадриҷан барқароркунии арзиши воситаҳои асосӣ дар давраи фаъолияти онҳо равона мегарданд, бо дарназардошти Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28.12. 2006с, № 588 «Дар бораи Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон» Дар бораи тасдиқи Меъёрҳои ягонаи ҳисоб намудани истеҳлоки (хурдашавии) воситаҳои асосӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Нақшаи воситаҳои асосие, ки ба гуруҳҳои истеҳлоқӣ дохил мегарданд тасдиқ шудааст.

Барои корхонаҳои истифодабарандаи стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ Меъёрҳои ягонаи ҳисобнамудани истеҳлоки (хурдашавии) воситаҳои асосӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Нақшаи воситаҳои асосие, ки ба гуруҳҳои истеҳлоқӣ дохил мегарданд, хусусияти тавсиявӣ дода шудааст. Дар банди 4-уми ин фармоиш омадааст, ки Корхонаҳо, новобаста аз усулҳои пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ (ба истиснои муассисаҳои бучетӣ) барои мақсадҳои баҳисобгирии андозӣ ҳисобкунии меъёрҳои

ҳиссаҷудокуниҳои истеҳлокии воситаҳои асосиро тибқи муқаррароти Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ намоянд.

Дар моддаи 118 Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон тарҳи маблағҳои ҳиссаҷудокунии истеҳлоқӣ ва дигар тарҳҳо аз рӯи воситаҳои асосии истеҳлоқшаванда, чунин омадааст [2, 142,143]:

- ҳиссаҷудокунии истеҳлоқӣ доир ба воситаҳои асосӣ ва дороиҳои ғайримоддӣ, ки дар фаъолияти соҳибкорӣ истифода мешаванд, бояд мувофиқи муқаррароти ҳамин модда тарҳ карда шаванд;
- ҳиссаҷудокунии истеҳлоқӣ доир ба воситаҳои асосӣ ва дороиҳои ғайримоддӣ, ки дар фаъолияти соҳибкорӣ истифода мешаванд (дар фаъолияти ғайри соҳибкорӣ истифода мешаванд), ҳисоб ва тарҳ карда мешаванд.

Ҷадвали 1. - Меъёри истеҳлоқи воситаҳои асосӣ

Гурӯҳ	Намуди молу мулк	Меъёри истеҳлоқ (бо фоиз)
1.	Техникаи автотрактории роҳсозӣ, асбобу анҷом ва лавозимоти махсус; мошинҳои электронии ҳисоббарор, дастгоҳҳо ва воситаҳои маҳалли коркарди маълумот.	20
2.	Автомобилҳои боркаш, автобусҳо, автомобилҳои махсус ва ядакҳо; мошинҳо ва таҷҳизот барои тамоми соҳаҳои саноат, истеҳсолоти рехтагарӣ; таҷҳизоти оҳангарӣю прессҳо; таҷҳизоти сохтмон; мошинҳо ва таҷҳизоти кишоварзӣ; автомобилҳои сабукрав; мебелҳои идора.	15
3.	Мошинҳо ва таҷҳизоти қуввадиҳанда; таҷҳизоти техникӣ, таҷҳизоти турбинӣ, муҳаррикҳои электрикӣ ва генераторҳои дизелӣ; воситаҳои интиқоли барқ; таҷҳизоти электронӣ ва воситаҳои алоқа; хатҳои қубур	8
4.	Биноҳо, иншоот ва иморатҳо, воситаҳои нақлиёти роҳи оҳан, баҳрӣ, дарёӣ ва ҳавоӣ	7
5.	Дороиҳои истеҳлоқшавандае, ки ба дигар гурӯҳҳо мансуб нестанд.	10

Сарчашма: Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон. (Бо назардошти тағйиру иловаҳо ба санаи 01.01.2017), ш-Душанбе: 2017 с. С- 143-144.

Усули ростхаттаи истеҳлоқ – усулест, ки ҳангоми истифодаи он бузургии истеҳлоқ барои ҳамаи давраи хизмати дорой доимӣ мемонад. Ҳангоми ҳисобкунии истеҳлоқ бо ин усул арзиши истеҳлоқшаванда ба давраҳои ҳисоботӣ, ки ба мӯҳлати хизмати дорой рост меоянд, тақсим карда мешавад. Формулаи ҳисобкунии бузургии истеҳлоқ бо ин усул чунин шакл дорад:

$$N = A_n - A_6 / X_{п.к.}$$

Дар ин ҷо:

N – бузургии истеҳлоқ;

A_n – арзиши ибтидоӣ;

A_6 – арзиши барҳамдиҳӣ;

$X_{п.к.}$ – ҳаҷми кори пешбинишуда.

Формулаи мазкурро метавон ба шакли зерин ифоданамуд:

$$\text{Истеҳлоқ} = N \text{ (Арзиши ибтидоӣ - Арзиши барҳамдиҳӣ)}$$

Дар ин ҷо N - меъёри солонаи истеҳлоқ, ки бо 100% муайян карда мешавад.

ҶДММ “Кишоварз” автомобилеро харидорӣ намуд, ки нарҳаш 40 000 сомонӣ ва арзиши барҳамдиҳиаш 8 000 сомонӣ муқарар карда шудааст. Мӯҳлати хизмати ин автомобил фарз мекунем, ки 4 сол муайян шуда бошад.

$$I = (40\,000 - 8\,000) / 4 = 8\,000$$

Ҷадвали 2. - Ҳисобкунии истеҳлоқи воситаҳои асосӣ бо усули ростхатта

Солҳо	Арзиши ибтидоӣ	Истеҳлоқи солона	Маблағи чамъшудаи истеҳлоқ	Арзиши бақиявӣ
Дар лаҳзаи харид	40 000	-	-	40 000
Дар охири соли 1-ум	40 000	8 000	8 000	32 000
Дар охири соли 2-юм	40 000	8 000	16 000	24 000
Дар охири соли 3-юм	40 000	8 000	24 000	16 000
Дар охири соли 4-ум	40 000	8 000	32 000	8 000

Истеҳлоқи воситаҳои асосӣ бо усули истеҳсолӣ бо формулаи зерин ҳисоб карда мешавад.

$$I = (A_n - A_6) / X_{п.к.}$$

Дар ин ҷо:

I – истеҳлоқ;

A_n – арзиши ибтидоӣ; A_6 – арзиши барҳамдиҳӣ;

$X_{п.к.}$ – ҳаҷми кори пешбинишуда.

Тарзи ҳисобкунии истеҳлоқ бо ин усул чунин аст.

Ҷадвали 3. - Ҳисобкунии истеҳлоки воситаҳои асосӣ бо усули истеҳсоли

Солҳо	Арзиши ибтидоӣ	Масофаи (км) тайшуда	Истеҳлоки солона	Маблағи ҷамъшудаи истеҳлок	Арзиши бақиявӣ
Дар лаҳзаи харид	40 000	-		-	40 000
Дар охири соли 1-ум	40 000	30 000	9 600	9 600	30 400
Дар охири соли 2-юм	40 000	28 000	8 960	18 560	21 440
Дар охири соли 3-юм	40 000	20 000	6 400	24 960	15 040
Дар охири соли 4-ум	40 000	22 000	7 040	32 000	8 000
Ҳамагӣ:	X	100 000	32 000	X	X

Ҳисобкунии истеҳлоки воситаҳои асосӣ бо усули ҷамъи ададҳо чунин формула дорад [5, 126].

$$M_f = ((M_x - (C_x - 1)) / \text{Ч}_{p.m.x}) * (A_n - A_b)$$

Дар ин ҷо:

M_x – мӯҳлати хизмат;

C_x – соли хизмат;

$\text{Ч}_{p.m.x}$ – ҷамъи рақамҳои мӯҳлати хизмат;

A_n – арзиши ибтидоӣ;

A_b – арзиши барҳамдиҳӣ.

Ҷадвали 4.- Ҳисобкунии истеҳлоки воситаҳои асосӣ бо усули ҷамъи ададҳо

Солҳо	Арзиши ибтидоӣ	Истеҳлоки солона	Маблағи ҷамъшудаи истеҳлок	Арзиши бақиявӣ
Дар лаҳзаи харид	40 000	-	-	40 000
Дар охири соли 1-ум	40 000	$(4/10 * 32 000) = 12 800$	12 800	27 200
Дар охири соли 2-юм	40 000	$(3/10 * 32 000) = 9 600$	22 400	17 600
Дар охири соли 4-ум	40 000	$(1/10 * 32 000) = 3 200$	32 000	8 000

Усули бақияи камшаванда низ ба усули таъҷилии истеҳлок дохил шуда, аз рӯи қоидаҳои худ ба усули ҷамъи рақамҳо монанд аст. Ҳангоми истифодабарии ин усул истеҳлок аз рӯи меъёри баланд дар солҳои аввали истифодаи дорой ҳисоб карда мешавад. Одатан, меъёри ҳисобкунии истеҳлок – меъёри ду каратаи истеҳлоки ростхатта мебошад. Баъзан, меъёри муқарраршуда мавриди истифода қарор мегирад. Формулаи муайянкунии истеҳлок аз рӯи ин усул чунин аст:

$$I = (A_b \times 2) / M_x$$

Дар ин ҷо:

I – истеҳлок;

A_b – арзиши баланси дар охири соли гузашта ё аввали соли ҷорӣ;

2 – коэффитсиент;

M_x – мӯҳлати хизмати дорой.

Барои мисоли пешина маблағи истеҳлок бо чунин тарз барои солҳои гуногун ҳисоб карда мешавад:

Соли 1-ум $X = 8000 \times 2 / 5 = 3200$. A_b дар аввали соли ҷорӣ – 8000 в.ш.

Соли 2-ум $X = 4800 \times 2 / 5 = 1920$. A_b дар аввали соли ҷорӣ $8000 - 3200 = 4800$ в.ш.

Соли 3-юм $X = 2880 \times 2 / 5 = 1152$. A_b дар аввали соли ҷорӣ $4800 - 1920 = 2880$ в.ш.

Соли 4-ум $X = 0$, чунки, A_b дар аввали соли ҷорӣ $2880 - 1152 = 1728 < 2000$ мебошад.

Агар арзиши баланси дар аввали сол аз арзиши бақиявӣ (арзиши барҳамдиҳӣ) камбошад, фарқи байни арзиши баланси дар аввали соли гузашта ва арзиши барҳамдиҳӣ ҳамчун ҳаҷми истеҳлоки соли ҷорӣ қабул карда мешавад. Дар мисоли мо $(2880 - 2000) = 880$.

Ҷадвали 5. - Ҳисобкунии истеҳлоки воситаҳои асосӣ бо усули бақияи камшаванда [5, 129]

Солҳо	Арзиши ибтидоӣ	Истеҳлоки солона	Ҷамъшавии истеҳлок	Арзиши тавозуни дар охири сол
Санаи харид	8000	-	-	8000
Охири соли якум	8000	3200	3200	4800
Охири соли дуҷум	8000	1920	5120	2880
Охири соли сеҷум	8000	880	6000	2000
Охири соли чорум	8000	-	-	-
Охири соли панҷум	8000	-	-	-

Чӣ тавре, ки аз амалияи ҳисобкунии истеҳлок бармеояд, усулҳои истифодашаванда воқеияти арзиши воситаи асосиро дар бар мегирад.

Хулоса, дар ташкилотҳои бучети ҳисобкунии истеҳлок аз рӯи Меъёрҳои ягонаи ҳисоб намудани истеҳлоки (хурдашавии) воситаҳои асосӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Нақшаи воситаҳои асосие, ки ба гуруҳҳои истеҳлоки дохил мегарданд истифода бурда мешавад. Барои дигар корхонаҳо, новобаста аз усулҳои пешбурди баҳисобгирии муҳосибӣ барои мақсадҳои баҳисобгирии андозӣ ҳисобкунии меъёрҳои ҳиссаҷудокунии истеҳлокии воситаҳои асосие, ки дар Кодекси андозии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбини гардидааст истифода мебаранд.

Адабиёт

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ” - Душанбе, 25.03.2011.- №702. -17 с.
2. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон - Душанбе, 2019.- 239 с.
3. Стандартҳои ҳисоботи молиявии баҳши давлатии Тоҷикистон, фармоиши Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14.03.2014, №40
4. Зариф Шарифов “Баҳисобгирии бухгалтерӣ дар муассисаҳои буҷетӣ”- Душанбе, 2016. – 416 с.
5. Пираков Р.М., Табаров А.Д. “Маҷмӯаи масъалаҳо ва ҳалли онҳо аз фанни баҳисобгирии муҳосибӣ дар муассисаҳои буҷетӣ”- Душанбе, 2016. - 248 с.

АННОТАЦИЯ

МЕТОДЫ НАЧИСЛЕНИЯ АМОРТИЗАЦИИ ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье рассмотрены вопросы амортизационных отчислений основных средств. Особенности этого вопроса заключается в том, что рассматриваются бюджетными учреждениями с учётом остаточной стоимости и срока эксплуатации актива на предприятиях в рамках Единых планов счетов. Исследователь в статье обосновывает порядок установления амортизационных отчислений основных средств в соответствии с законодательством Республики Таджикистан, даёт рекомендации по его соблюдению на предприятиях и учреждениях. Автором в ходе исследования изучены изменения учетных оценок, срок эксплуатации, первоначальная и ликвидационная стоимость, стоимость основных средств, исчисления амортизации в линейном производстве, обобщение чисел и уменьшаемого остатка методов.

ANNOTATION

METHODS OF ADDITIONAL AMORTIZATION OF FIXED ASSETS IN MODERN CONDITIONS

The article deals with depreciation charges of fixed assets. The peculiarities of this issue stemmed from the fact that a budgetary institution is considered taking into account the residual value and lifetime of an asset at enterprises of synthetic accounts and analytical depreciation of fixed assets with Unified charts within. The researcher in the article justifies the order the establishment of depreciation of fixed assets in accordance with the legislation of the Republic of Tajikistan, makes recommendations for its complied with in enterprises and institutions. The author in the course of the study studied changes in accounting marking term exploiters the initial and liquidation value of the value of fixed assets the depreciation of linear, cling and diminutive methods

Key words: *amortization, budget, profit, accounting, finance, tax, report, starting price, basic means.*